

שיעור שביעי

שינוי מקום

בגמרא (קא ע"א-ע"ב):

ורבי יוחנן אמר: אף ידי יין נמי יצאו. ואזדא רבי יוחנן לטעמיה, דאמר רב חנין בר אביי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן: אחד שינוי יין ואחד שינוי מקום – אין צריך לברך. מיתבי: שינוי מקום – צריך לברך, שינוי יין – אין צריך לברך. תיובתא דרבי יוחנן תיובתא.

...ותו, יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה: הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך – לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן, אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן – אין צריך לברך. מאי טעמא – לקיבעא קמא הדר (רשב"ם: "על דעת סעודה הראשונה הוא אוכל עכשיו לסיים סעודתו"). ורב ששת אמר: אחד זה ואחד זה צריך לברך.

בהמשך הגמ' תולה את מחלוקתם של רב חסדא ורב ששת במחלוקת רבנן ורבי יהודה.

התוס' (קא ע"ב, ד"ה כשהן יוצאין) כתבו, שביאור דעת הסוברים שבכל גוונא צריך ברכה, משום שחששו שמא יהיו מלחזור עד שירעבו, ושוב לא יוכלו לברך ברכת המזון על מה שאכלו קודם. ובאמת מעיקר הדין א"צ ברכה אחרונה לפני עקירה אף כשיש היסח הדעת, ורק ברכה ראשונה כשחוזרים היא מדין היסח הדעת. ונ"מ, שאם יצאו ולא בירכו ברהמ"ז, לא יברכוה כשיחזרו, כיון שדין ברהמ"ז הוא רק חשש בעלמא ולא מן הדין. והתוס' הוכיחו זאת מהא דאיצטריך למימר שיברכו ברכה ראשונה. וכ"כ בתוס' חולין (פו ע"ב, ד"ה אסור), והרא"ש שם (פו סי' ח).

הרמב"ן במלחמות (במכילתין, כ ע"א מדפי הרי"ף) כתב בדומה לדברי התוס', שברכה למפרע היא רק משום חשש, אך ס"ל שהחשש אינו שישתהה עד שירעב ולא יוכל לברך, אלא חיישינן שיימשך ולא יחזור לברך במקומו. בתוך דבריו שם כתב הרמב"ן בזה"ל: "ועוד אני אומר, שאין שנוי מקום מטעינו ברכה לאחרינו בין שחזר למקומו בין שאכל במקום אחר אלא בדברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן... דילמא ממשיך ולא הדר לברוכי בדוכתיה הא בדברים שאין טעונין ברכה במקומן ויצא ולא בירך כשהוא חוזר אין טעון ברכה למפרע". וכ"כ הרי"ן (שם ע"ב, ד"ה וקא) בשם הרמב"ן והרא"ה תלמידו, ודלא כהתוס' והרא"ש (סי' ו).

ויש להבין יסוד פלוגתת הראשונים.

נראה לומר, ע"פ מה שכתב הגרע"א בהגהותיו לשו"ע (או"ח סי' קעח סע"ב), שהמחלוקת היא, האם אחרי שתקנו לברך קודם עקירה משום חשש כלשהו – תקנו שיהיה זה חיוב גמור, או שהשאירו זאת בתורת "עצה טובה קמ"ל" ותו לא. ואכן בתוס' בחולין שם כתבו להדיא: "התם עצה טובה קמ"ל, דשמא יהו הרבה עד שיהו רעבים ושוב לא יוכלו לברך ברכת המזון על אותה סעודה". אבל דעת הרמב"ן והרא"ה שיש כאן תקנה גמורה.

ובזה נבין את מחלוקת מרן הבית יוסף והרמ"א בדרכי משה.

הטור (סי' קפד) כתב בשם רבינו פרץ, שכאשר עובר ממקום למקום, רק אם אין לו פת נוספת לאוכלה במקומו השני – צריך לברך במקומו הראשון, אך אם יש לו פת לאכול במקום השני – יכול להמשיך לאכול שם ולברך ברהמ"ז על שתי האכילות. וכתב בב"י (סי' קעח) שכל זה נכון רק לדעת רב חסדא, שדווקא בדבר הטעון ברכה לאחריו במקומו אין דין שינוי מקום, אך לפי הפוסקים כשיטת רב ששת, שצריך לברך כאשר משנה את מקומו גם בזה – ודאי שאינו יכול לאכול במקום השני בלא לברך ברהמ"ז קודם לכן במקומו הראשון. עכ"ד. ואכן, רבינו פרץ סבר שהלכה כדעת רב חסדא, וכ"כ התוס' (קב ע"א, סד"ה כשהן יוצאין) והרא"ש (סי' ו). וכן פסק הרמ"א (סי' קעח סע"ב), וכן נוקטים להלכה אף פוסקי ספרד, דאמרינן סב"ל אף נגד השו"ע. ובדרכי משה תמה על דברי הב"י, שהרי איהו גופיה כתב שלדעת התוס' והרא"ש כאשר חוזר צריך ברכה רק לפניו ולא לאחריו, וא"כ דברי רבינו פרץ נכונים הם אף אליבא דרב ששת, שיכול לאכול במקום אחר בלי ברהמ"ז, כי אין חשש שיעבור זמן ברהמ"ז. עכת"ד.

וגם כאן נחלקו הב"י והד"מ במחלוקת התוס' והרמב"ן הנ"ל. הב"י סבר כהרמב"ן, שחז"ל תקנו תקנה בתורת חיוב גמור, והד"מ כתוס', דעצה טובה קמ"ל. ודו"ק.

הרמב"ם (פ"ד מהל' ברכות ה"ד) פסק כרב ששת, ודעת הרמב"ן, שכאשר חוזר מברך תחילה ברהמ"ז. ושם בהלכה ה' כתב, שגם בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם שייך דין זה. ודבריו כאן אינם עולים בקנה אחד עם דברי הרמב"ן, שכתב להדיא שבכה"ג אינו חוזר ומברך למפרע. וא"כ צ"ב בסברת הרמב"ם, דלכאורה מזכה שטרא לבי תרי.

נראה לומר בפשטות, שהרמב"ן סובר שדווקא בדבר הטעון ברכה לאחריו במקומו חששו שישכח ברכה זו וחייבוהו בברכה אף לכשיחזור, וזה לא שייך בדבר שאינו טעון ברכה לאחריו במקומו, כי אין בעיה שיברך שלא במקומו, וכאן לא חייבוהו

בברכה. אך הרמב"ם סובר, שלכתחילה חייבוהו לברך ברכה אחרונה מיד ביום אכילתו, והא דקיי"ל (ברכות נא, נג) שיכול לברך עד שיתעכל המזון או עד שירגיש רעבון – הוא רק בדיעבד. לשיטתו, שינוי מקום הוי הפסק בסעודה, ויותר חמור מהיסח הדעת, וכ"כ הלבוש, הובא בשעה"צ (סי' קעח אות ד), שע"י שינוי מקום הוי כסעודה אחרת לגמרי, דלא כהיסח הדעת ("הב לן ונברך" וכדו). וא"כ, דין ברכת המזון למפרע הוא חיוב מידי השייך גם בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, כמו פירות ומים (וחמשת מיני דגן למ"ד).

וכן מדויק בלשון הרמב"ם (שם ה"ה): "שכל המשנה מקומו – הרי פסק אכילתו, ולפיכך מברך למפרע על מה שאכל וחוזר ומברך שנייה לכתחלה על מה שהוא צריך לאכול".

לדעת התוס' והרא"ש, צריך לבאר האם גם בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומן יש עצה טובה לברך לפני עקירה.

במשנ"ב (שם, סקל"ו) ובביאור הלכה (סד"ה בבית אחד) כתב בשם כמה אחרונים, שראוי להחמיר בזה לכתחילה, והביא בשעה"צ (אות נו) שכ"כ בית מאיר, פרי מגדים (א"א סק"ג), מגן גבורים ועוד, ומשמע שגם זה הוא משום עצה טובה.

אלא שיש להעיר על דברי האחרונים, שאמנם בתוס' בחולין שם הלשון הוא שיש חשש שישיהו הרבה עד שיהו רעבים, אך התוס' דידן כתבו "שמא ישיהו מלחזור עד שירעבו", ומשמע קצת שעניין זה שייך רק בדברים הטעונים ברכה במקומם, שבהם שייכא חזרה, ודלא כהאחרונים הנ"ל דסברי שיש עצה טובה גם בדברים שאינם טעונים במקומם. ובמרדכי כתב כדברי התוס', והשמיט מלת "מלחזור", ושמא גם כוונת התוס' כאן שישיהו מלחזור ולאכול, וכלשון הרמ"א "דחיישין שמא ישכח מלחזור ולאכול". וצ"ע.

בכסף משנה על הרמב"ם הנ"ל הקשה, מה השמיענו הרמב"ם שבפירות ומים צריך לחזור ולברך, הרי בה"ג כבר פסק כרב ששת, שגם בדברים הטעונים ברכה במקומם צריך לברך למפרע, וכל שכן בפירות ומים, שבהם גם לרב חסדא צריך ברכה למפרע? ותירץ, שהרמב"ם כתב כן כדי שלא נחשוב דמש"כ בה"ג "אכילה" היינו בדברים שאינם טעונים ברכה במקומם, ולא היינו יודעים אם פסק כרב חסדא או כרב ששת לעניין דברים הטעונים ברכה במקומם. עכ"ד. וכתב ע"ז הרמ"א (סי' קעח) שזה דוחק, דא"כ הוה ליה לרמב"ם למימר "לאכול פת" במקומם לכתוב את כל הלכה ה'.

ובמג"א פירש דברי הרמב"ם, שבא לחדש שבפירות ומים ג"כ מהני אם הניחו

מקצתם. ומלת "וכן" קאי אדלעיל (הלכה ד'), גבי שהניחו זקן או חולה. והגרע"א כתב ע"ז שגם ביאור זה דחוק הוא, כי מרן השו"ע לא הזכיר מזה.

אך להאמור לעיל, הרמב"ם בא לאפוקי כאן משיטת הרמב"ן, שדווקא בטעונים ברכה במקומם צריך ברכה למפרע, כי שייך בזה החשש שמא ישכח לברך, ואילו בשאינם טעונים ברכה א"צ ברכה למפרע. ועל כן אתא הרמב"ם ואשמועינן שבכל גוונא צריך ברכה למפרע.

הרי"ף (יט ע"ב) הביא דברי שמואל דאין הלכה כרבי יוסי ורבי יהודה, אלא פורס מפה ומקדש, ואח"כ מברך המוציא וגומר סעודתו ומברך ברהמ"ז. ובעל המאור השיג על זה, שא"צ לברך המוציא, דלקבעא קמא הדר, ואם נאמר שאכן צריך לברך המוציא – ע"כ צריך לברך ברהמ"ז קודם לכן, על מה שאכל כבר. ע"ש. והרמב"ן במלחמות דחה דבריו, שהרי השמש מברך על כל פרוסה ועל כל כוס ברכה ראשונה (חולין קז ע"ב), ולבסוף מברך ברהמ"ז אחת על הכל, ומוכח שניתן לעשות כן.

ונראה, שבעל המאור סובר כהרמב"ם, שחיוב ברכת המזון הוא מיד ברגע שהפסיק סעודתו, ואם צריך שוב ברכה ראשונה – ע"כ שהיה כאן הפסק בסעודה, וממילא הוי כשינוי מקום וע"כ יברך ברהמ"ז קודם, ולכן הקשה על שיטת הרי"ף. ולדידיה אין להקשות על כך מדין שמש, שהוא מברך בכל אכילה מדין היסח הדעת, ולא מדין הפסק בסעודה. אבל הרמב"ן אזיל לשיטתיה, וכן סבר הרי"ף, שברכה למפרע היא רק גזירה שמא ישכח, ולכן בפורס מפה ומקדש, שאינו עוקר ממקומו – לא שייכת הגזירה, ולכן א"צ ברכה למפרע.

ובאמת, הרמב"ם בהל' שבת (פכ"ט הי"ב) לא כתב שצריך לברך המוציא כאשר פורס מפה ומקדש, וכשיטת בעל המאור. ובמ"מ שם הביא דעת הרי"ף שצריך לברך המוציא, והקשה על הרי"ף את קושיית בעל המאור, ועל כן הצדיק דברי הרמב"ם. אך לדרכנו יש כאן מחלוקת שורשית בהבנת הסוגיות.

***

בשיטת רב ששת, הסובר ששינוי מקום נקרא הפסק, נתבארו ג' שיטות בדברי רבותינו הראשונים:

התוס' והרא"ש סוברים, דעצה טובה קמ"ל, כיון שעלול להשתהות וכו', ואין זה בגדר חיוב. ולכן אם לא בירך ברהמ"ז כשיצא – כשיחזור יצטרך לברך רק ברכה ראשונה על מה שעתיד לאכול, כדין כל היסח הדעת בסעודה, שצריך לברך ברכה

ראשונה שוב.

רמב"ן ורא"ה סוברים, ששינוי מקום הוי הפסק, ולכן יש חיוב לברך ברהמ"ז קודם שמשנה מקומו. לפ"ז, אם עקר וחזר – יברך ברהמ"ז על מה שאכל, ואח"כ ברכה ראשונה על מה שאוכל עוד. לדעה זו, כיון שכל הטעם שחכמים הטילו את החיוב הוא משום שטעונים ברכה במקומם, א"כ בפירות ומים לא נאמר חיוב זה שצריך לברך למפרע, אלא חזר הדין להיות ככל היסח הדעת.

הרמב"ם ובעל המאור סוברים, שדין שינוי מקום שטעון ברכה למפרע הוא בעיקר דין הברכה. כלומר, דמ"ש בברכות (נא, נג) שזמן שיעור הברכה הוא עד שיתעכל המזון – זהו רק בדיעבד ולא לכתחילה, דלכתחילה חייב לברך מיד בסיום סעודתו, ולכן אין נ"מ בין דברים שטעונים ברכה לאחריהם במקומן לבין פירות ומים, דבכל גוונא צריך לברך ברכה אחרונה כשיחזור, ושוב יברך ברכה ראשונה על אכילתו השנייה.

עפ"ז יובן דבר נוסף. הגמ' (קא ע"ב) הקשתה על שיטת רב חסדא מברייתא:

מיתיבי: בני חבורה שהיו מסובין לשתות, ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה, כשהן יוצאין – אין טעונין ברכה למפרע, כשהן חוזרין – אין טעונין ברכה לכתחלה. במה דברים אמורים – שהניחו שם זקן או חולה. אבל לא הניחו שם לא זקן ולא חולה, כשהן יוצאין – טעונין ברכה למפרע, כשהן חוזרין – טעונין ברכה לכתחלה. מדקתני עקרו רגליהן – מכלל דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן, וטעמא – דהניחו שם זקן או חולה, הוא דכשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע, וכשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה. אבל לא הניחו שם זקן או חולה – כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע, וכשהן חוזרין – טעונין ברכה לכתחלה. קשיא לרב חסדא!

ויש לשאול, מהיכן דייקה הגמ' שמדובר כאן דווקא על דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם? הרי הלשון "עקרו" אינה מוכרחת להתפרש כן!

בעל המאור (כ ע"א מדפי הרי"ף) דן בעניין יין, האם הוא בכלל דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, וכותב:

ואני דעתי נוטה לדברי הרי"ף, דאמר אין היין טעון ברכה לאחריו במקומו ואף על גב דקתני בברייתא עקרו ודאמרינן בגמרא הא מדקא תאני עקרו מכלל דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן לאו למימרא שלשון עקירות מלמדת כן, אלא לשון קצרה היא, כלומר מדקתני עקרו לצאת לקראת חתן

ולקראת כלה או ללכת לבהכ"נ או לבית המדרש טעמא דעקרו לדבר מצוה אבל לדבר הרשות לא היה להם לעקור אף על פי שהניחו שם זקן או חולה דחיישינן דילמא ממשיך ולא הדר לברוכי בדוכתיה אלמא בדברים שטעונים ברכה לאחריהן במקומן עסקינן.

לפי ביאורו, כוונת הגמ' לומר "וכו'", והראיה נגד רב חסדא היא, שב"הניחו זקן או חולה" אין הפסק בסעודה, וא"כ מדוע לא יעקרו לדבר הרשות? אע"כ דחיישינן שמא ישתהו ולא יחזור לברך במקומן, ומכאן מוכח דמיירי בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, וזו ראיית הגמרא.

הרמב"ן במלחמות שם כותב ביאור אחר:

ועוד אני אומר, שאין שנוי מקום מטעינו ברכה לאחרינו בין שחזר למקומו בין שאכל במקום אחר אלא בדברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן, מפני הטעם שהזכיר בעל המאור עצמו ז"ל דילמא ממשיך ולא הדר לברוכי בדוכתיה, הא בדברים שאין טעונין ברכה במקומן ויצא ולא בירך כשהוא חוזר אין טעון ברכה למפרע. הילכך מדקתני עקרו טעונין ברכה למפרע מכלל דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן, וזה פירוש נכון וברור.

לדבריו, ההוכחה אינה מהרישא, העוסקת ב"הניחו זקן או חולה", אלא מהסיפא, ש"כשהן חוזרין טעונין ברכה למפרע", ומוכח שרק כאן חז"ל תקנו שיחזור ויברך על מה שאכל, אך אם היה מדובר על פירות או מים – אמנם היה חייב לברך קודם שיוצא, אך אם חזר ודאי אינו חייב לברך למפרע, דלא גרע מכל היסח הדעת.

ומחלוקת הרז"ה והרמב"ן כאן תלויה בשיטתם דלעיל. בעל המאור סובר כהרמב"ם, ולכן הוק"ל, שמשמע מהברייתא שמדובר בדבר מצוה ולא בדבר הרשות, וע"כ החשש דילמא ממשיך וכו'. אך הרמב"ן אזיל לשיטתיה.

לפי מה שנתבאר, ניתן ליישב קושיית הגרע"א על הרמ"א. כבר הבאנו לעיל, שהרמ"א פוסק כרב חסדא, ששינוי מקום לא הוי הפסק בסעודה אף אם לא הניח זקן או חולה, ואעפ"כ כותב הרמ"א (סי' קעח סע"ב): "מכל מקום לכתחלה לא יעקר ממקומו בלא ברכה, דחיישינן שמא ישכח מלחזור ולאכול (הר"ר מנוח ור"ן); מיהו לצורך מצוה עוברת, כגון שהגיע זמן תפלה, מותר (כלבו הלכות פסח)".

ובהגהות הגרע"א כתב: "לא ידעתי איה כן דעת הר"ן, דלא כתב כן רק לרב ששת, דבשינוי מקום צריך גם ברהמ"ז... אבל לרב חסדא בודאי א"צ לברך ברהמ"ז, דהא לא מחשיב כלל שינוי מקום. והרי ברייתא ערוכה... ונשאר בצ"ע."

אך להנ"ל, מקורו של הרמ"א באמת הוא מדברי בעל המאור, שכתב להדיא שראיית הגמ' מהברייתא היא מהרישא גבי הניחו זקן או חולה, דמשמע שדוקא לקראת חתן וכלה מותר לעקור, דהוי דבר מצוה, אך לדבר הרשות אסור לעקור, ועל כן פסק הרמ"א כך.

והדברים מפורשים בביאור הלכה (ד"ה בלא ברכה): "משמע מזה דדעת הרמ"א דכשהוא יוצא טעון ברכה, ובאמת המעיין בהר"ן יראה דדבריו שם הוא רק לשיטתו, דע"י עקירה ממקומו נחשב כגמר סעודה וצריך אח"כ ברכה לכתחלה... משא"כ לדעה זו דלא נחשב ע"י היציאה לגמר סעודה דחוזר לסעודתו לאכול בלי שום ברכה כלל מנ"ל להצריך לכתחלה בהמ"ז קודם שיצא, ואדרבה הלא יש בזה משום ברכה שא"צ כשמברך באמצע סעודתו. ואח"כ מצאתי שהגרע"א בחידושיו עמד בזה ע"ש... ואחר העיון נראה דמקור דברי הרמ"א יש להם סמך מדברי הכלבו והמאור, ע"ש במאור דדייק מדקתני בברייתא ראשונה לקראת חתן וכן בשניה לבהכ"נ או לבהמ"ד משמע דדוקא באופן זה אמרו דמותר להם לעקור משום דהוא דבר מצוה אבל בלאו הכי לא, ויותר מזה מוכח שם בהמאור דאפילו ר' יהודה דמיקל בשהניח מקצת חברים הוא משום דהוא דבר מצוה אבל בלא"ה אין לו לעקור ממקומו דחיישינן דלמא ממשיך ולא הדר לברוכי בדוכתיה", ע"ש שהאריך.

אלא, שעדיין צריך להגדיר, שלפ"ז יש שני דינים: דין אחד שבו חלוקים רב חסדא ורב ששת – בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, ודין אחר בו מודה רב חסדא לרב ששת, כמ"ש הרמ"א. ומה גדרם של הדינים וטעם ההבדל ביניהם.

ונראה, שהדין הראשון נוגע למקרים שאין בהם הפסק בסעודה, דהיינו לרב ששת אם הניחו זקן או חולה, ולרב חסדא אף אם לא הניחו. בכה"ג לא נאמר שיש חיוב בברכת המזון, שהרי עדיין נמצא באמצע הסעודה, והוי ברכה שאינה צריכה. אלא הגדר הוא, שחז"ל אסרו על האדם להמשיך את הסעודה. כלומר, אין כאן חיוב לברך, אלא יש איסור להמשיך בסעודה. ולכן, אם לא בירך – בפועל המשיך את הסעודה, וא"כ אסור לו לברך, וכשחוזר ימשיך סעודתו ולא יברך אף ברכה ראשונה. בדין זה מודה רב חסדא.

ודין נוסף הוא במקום שיש הפסק בסעודה – לרב ששת בגוונא שלא הניח זקן או חולה, ולרב חסדא בפירות ומים, דלא אמרינן לקיבעא קמא הדר. בכה"ג יש כאן סיוס הסעודה, ולכן חייב לברך ברכה אחרונה קודם שעוקר ממקומו. ולכן אם עבר ולא בירך – צריך לברך ברכה אחרונה לפני שיברך ברכה ראשונה על המשך אכילתו.

לכן, בדין הראשון אסרו רק לדבר הרשות, אך לצורך מצוה עוברת לא חייבוהו להפסיק סעודתו ע"י ברהמ"ז, והתירו לעקור ממקומו לצורך זה. אבל בדין השני, שהפסיק סעודתו – גם לצורך מצוה עוברת אסור לו לעקור, משום שיש כאן חיוב דרבנן לברך ברכת המזון, ומצוה אינה דוחה את עיקר הדין.

ה'מציין' על הרמ"א ציין לדברי הר"ן, ולהנ"ל אין מקורו בדברי ר"ן אלא במה שכתב בעה"מ. אף שכנראה אין אנו מחויבים לציונים אלו (לא ברור מיהו ה'מציין'), מכל מקום נראה שאכן יש מקור לדין זה אף בדברי הר"ן, דהנה בסימן הראשון בתשובותיו (אות א) כתב הרמ"א בזה"ל:

על דבר עקירת השלחן ממקום למקום על סמך שיברך באחרונה ויעלה לשתי האכילות, שלא היה נראה לי לפום חולשת שכלי, מצאתי און לי בהר"ן פרק ערבי פסחים (כ ע"ב מדפי הרי"ף) גבי הא דתנן מי שאכל ושכח ולא בירך, יחזור למקומו ויברך, וכתב שם: "הני מילי בשוכח, אבל לכתחילה קודם שיעקור ממקומו צריך לברך". וכדומה לזה כתב הכל בו הלכות פסח, דאסור לעקור ממקומו ללכת למקום אחר אפילו הניח שם זקן או חולה אלא לדבר מצוה עוברת עכ"ל. והטור הארוך כתב על זה דלא נהירא כן בגמרא. ומ"מ נראה דעד כאן לא פליגי אלא בחוץ למקומו והניח שם מקצת בני החבורה אבל בלאו הכי משמע דכולי עלמא אסור, דבהא לא פליגי דלכתחילה אסור כדברי הר"ן דלעיל, ודי מזה.

וא"כ, דברי הרמ"א מקורם טהור אף במש"כ הר"ן, כציונו של ה'מציין'. וזו לשון הר"ן שם במלואה:

חברים שהיו מסובין וכו'. מדקתני "עקרו" מכלל דבדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומם עסקינן, פירוש: לאו מלישנא ד"עקרו" קא דייק, דהא כי האי לישנא איתמר בגמ' ביין ואף על פי שאין טעון ברכה לאחריהו במקומו לדעת הרב אלפסי ז"ל, אלא דייק לה מדקתני "כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע" – בשלמא בדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומן, ניחא, לפי שכשהוא יוצא ממקומו הרי הוא עוקר ממקומו, ומשום הכי צריך לברך, דאע"ג דתנן בפרק אלו דברים (ברכות נג ע"ב), שמי שאכל ושכח ולא בירך יחזור למקומו ויברך, הני מילי בשוכח אבל לכתחילה קודם שיעקור ממקומו צריך לברך, ומשום הכי ניחא, אבל אי בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן – אמאי טעונין ברכה למפרע, והרי אין לך עקירות שהוא סלוק יותר מנמלך, ונמלך קובע ברכה לפניו אבל לא לאחריהו, כמו שכתבתי (לעיל יט ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה ואח"כ).

והבין הרמ"א, שגם רב חסדא יודה שאסור לכתחילה לעקור ממקומו, דדוחק לומר

שהר"ן כתב זאת רק אליבא דרב ששת.

ונראה עוד, שגם הרמב"ן במלחמות סובר כן, מפני שכתב בביאור דברי הבריייתא על בעל המאור: "אמר הכותב טוב מזה", אך משמע שמודה גם לדיוקו של בעל המאור. וא"כ נמצא שדברי הרמ"א מבוססים ומקורם בדברי הר"ן, הכלבו, בעל המאור והרמב"ן במלחמות.

ולהלן נבאר את השגתו של הגרע"א, שהרי רחוק הוא לומר דאישתמיטתיה דברי הר"ן הללו.

לעיל חילקנו לפי דעת הרמ"א (שפסק כרב חסדא) בין שני דינים: דעת רב ששת ששינוי מקום הוי הפסק, וס"ל שחז"ל חייבו לברך ברהמ"ז, אך גם רב חסדא, הסובר ששינוי מקום לא הוי הפסק, מודה שיש איסור עקירה, וע"כ כתב הרמ"א שאסור לעקור, אע"פ שפסק כרב חסדא. ובזה י"ל אך לדעת התוס' והרא"ש הסוברים שאין כלל חיוב אלא עצה טובה בעלמא קמ"ל, לא מסתבר לומר שיש איסור לעקור ממקומו. וא"כ צ"ב כיצד יבארו הא דתניא שיצאו לקראת חתן וכלה, דמשמע דוקא לדבר מצוה. וצ"ל דלדידהו חתן וכלה לאו דוקא, וכמו שכתבו גבי זקן או חולה, דלאו דוקא הוא, משום שאין כלל איסור עקירה מחשש שמא ישכח, אף לדעת רב ששת. וכ"כ הרמב"ם בפאר הדור (סי' קא), דמ"ש זקן או חולה "למשל הוזכרו".

בשו"ת הרמ"א שם, כתב: "מצאתי און לי בהר"ן... וכדומה לזה כתב הכל בו הלכות פסח, דאסור לעקור ממקומו ללכת למקום אחר אפילו הניח שם זקן או חולה אלא לדבר מצוה עוברת עכ"ל". וצ"ב קצת מדוע כתב "וכדומה לזה", הרי בכלבו כתב ממש כדברי הר"ן, ואין זה רק "דומה".

ועוד הוסיף שם הרמ"א, שהטור דחה דברי הכלבו: "והטור הארוך כתב על זה דלא נהירא כן בגמרא". מש"כ "הטור הארוך" כוונתו לדברי הב"י (סי' קעח), שכתב, דמלשון הבריייתא ש"עקרו רגליהם לילך לביהכנ"ס או לביהמ"ד" משמע, שאף למצוה שאינה עוברת מותר לעקור, דהיינו אף לדבר הרשות, ודלא כהכלבו. אמנם כתב דאפשר לדחוק דבית הכנסת היינו כגון שעובר זמן תפילת ציבור, ובית המדרש כגון שעובר זמן לימוד החברים יחד. אך פשטא דמילתא לא משמע הכי.

ומסיים הרמ"א: "ומ"מ נראה דעד כאן לא פליגי (הב"י והכלבו) אלא בחוץ למקומו והניח שם מקצת בני החבורה, אבל בלאו הכי משמע דלכולי עלמא אסור, דבהא לא פליגי דלכתחילה אסור כדברי הר"ן דלעיל, ודי מזה".

ויש לתמוה על דברי הרמ"א כאן:

מש"כ דלא פליגי אלא בהניח שם מקצת בני החבורה, תמוה, מה עניין זה לדעת רב חסדא (שהרמ"א פוסק כוותיה), הרי לשיטתו אין כלל הפסק בסעודה, דלקבעא קמא הדר, ורק רב ששת חילק בזה בין הניח מקצת לבין לא הניח.

לגופו של עניין: הרי הב"י בנה דבריו ע"ד הגמ' (קב ע"א) "מאן תנא עקירות רבי יהודה", כלומר דת"ק דר"י אזיל בשיטת רב חסדא, וביאר הרא"ש (שפסק כרב חסדא), דמה שאומר רבי יהודה "במה דברים אמורים" לא בא לפרש אלא לחלוק, וא"כ ת"ק סבר כרב חסדא (דלא כר"י שכתב שר"י מפרש). וא"כ בדעת רב חסדא לא צריך להיות שום חילוק אם הניח מקצת חברים או לא.

בקיצור, מדברי הרמ"א עולה, שבהניח מקצת חברים, כשאין הפסק בסעודה – נחלקו הב"י והכלבו האם מותר לו לעקור. לב"י מותר אף לדבר רשות, ולכלבו רק לדבר מצוה. וכאשר לא הניח מקצת בני חבורה – לכו"ע אסור לעקור. וע"ז תמהנו, דלכאורה לדעת רב חסדא לא מצינו שום חילוק בין המקרים.

כדי לבאר דברי הרמ"א, נקדים את דברי המג"א (סי' קעח סק"ח), על מ"ש הרמ"א דחיישינן שמא ישכח, וז"ל: "לפי טעם זה, אם מזמינים אותו לאכול למקום אחר שרי, דלא שייך האי טעמא, וכן המנהג פשוט". היינו, שכאשר מטרת העקירה היא לאכול במקום אחר – בזה לא שייכת הגזירה שמא ישכח לברך במקומו, מפני שבכה"ג יברך ברהמ"ז במקום אכילתו החדש. ומוסיף המג"א: "אבל הב"ח כתב, דוקא כשהיה דעתו בשעת ברכת המוציא לעקור, אבל בלאו הכי אסור לעקור, דלכתחילה צריך לברך במקומו כמ"ש סי' קפ"ד, וכן משמע בר"ן בהדיא וכ"כ רמ"א בתשובה סי' א' ע"ש". דעת הב"ח, שגם כאשר מזמינים אותו לאכול במקום אחר – אסור לעקור, אע"פ שהגזירה שמא ישכח לברך במקומו אינה שייכת כאן, מ"מ לכתחילה צריך לברך במקומו. ומבואר מדברי הב"ח, שהדין שאסור לעקור ממקומו קודם שיברך אינו תלוי בטעם כלשהו.

והמג"א כתב שכן משמע בדברי הר"ן, וכוונתו לאותם דברים שהבאנו לעיל: "אע"ג דתנן בפרק אלו דברים שמי שאכל ושכח ולא בירך יחזור למקומו ויברך, הני מילי בשוכח אבל לכתחלה קודם שיעקור ממקומו צריך לברך" – הר"ן לא כתב שהטעם לדין זה שמא ישכח וכו', וא"כ משמע שדין זה שייך בכל מקרה, וממילא אין נ"מ אם הזמינוהו או לא. וכן ביאר במחצית השקל, שראיית המג"א היא מדסתם הר"ן דבריו ולא חילק. וזו גם הראיה מדברי הרמ"א בתשובה, שסובר כהר"ן.

נמצא, שהמקרה היחיד שיוכל לעקור ממקומו ולהמשיך לאכול במק"א לדעת הב"ח, הוא רק כאשר הייתה דעתו לכך מתחילה, וכל זה לדעת רב חסדא ששינוי מקום לא הוי הפסק.

וצ"ב בסברא זו.

בשו"ע הרב (שם סע"ד): כתב:

ואפילו הלך בתוך הסעודה לבית אחר ואוכל ושותה שם דברים שאינם טפלים לסעודה לענין ברכה ראשונה והוצרך לברך עליהם בבית הראשון כמו יין ופירות כיון שהם טפלים לענין ברכה אחרונה ונפטרים בברכת המזון על דעת סעודתו הראשונה הוא אוכל ושותה ואין צריך לברך עליהם שם אפילו לא אכל שם פת ואפילו לא היה בדעתו כשבירך המוציא לשנות מקומו באמצע סעודתו.

...ומכל מקום לכתחלה אסור לעקור כלל ממקומו עד שיברך ברכת המזון תחלה אם לא היה כן בדעתו כשבירך המוציא שכל דבר הטעון ברכה לאחריו במקומו מפני חשיבותו טעון לברך אחריו קודם שיעקור ממקומו, שכמו שמועלת חשיבותו שלא לברך במקום אחר כך מועלת חשיבותו לברך קודם שיעקור למקום אחר...

גם כאן מבואר שאין כל קשר לגזירה, אלא הגדרת עצם הדין של דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם כך היא. דהנה יש מקום לומר שמהות הדין היא שחכמים תקנו שלא יסיים את אכילתו במקום אחד ויברך במקום אחר, מחמת חשיבותה של הסעודה. אך אפשר להגדיר יותר מזה, שדין זה כולל גם את המיקום של האכילה וגם את הרציפות של הברכה לקביעות האכילה, כלומר שהברכה תהיה לפני שעקר מקביעותו. וזו כוונת הגר"ז, שכמו שמועילה חשיבותו שלא לברך במקום אחר, כך מועילה לברך קודם שיעקור למקום אחר.

ונראה שיסוד הדברים כתוב ממש בדברי הר"ן, שכתב "לפי שכשהוא יוצא ממקומו הרי הוא עוקר ממקומו, ומשום הכי צריך לברך... לכתחלה קודם שיעקור ממקומו צריך לברך". אין כאן רק מרכיב של "מקום", אלא גם מרכיב של "זמן", והוא הקביעות בסעודה זו.

וכן משמע מדברי רבינו המאירי (קא ע"ב, סד"ה ונאמר על זה):

אלא ודאי, בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומן שהם טעונים ברכה למפרע משום עקירת מקום, שהרי כשם שאתה קורא שינוי מקום למי שהוא הולך

למקום אחר ואוכל לשם כך העניין למי שהלך למקום אחר וחוזר ואוכל בכאן ואי אתה קורהו במקומן א"כ מברך קודם שיעקור ממקומו.

והוסיף הגר"ז שם והרחיב את הדברים :

ואף שיאכל גם במקום השני ויברך שם – מה מועיל זה לאכילה הראשונה שהיתה טעונה ברכה במקומה לכתחלה קודם שיעקור משם, משום חשיבות? ! אלא שאם כבר עקר א"צ לחזור ולברך שבזה לא יתקן מה שעיות בעקירתו אלא משום שצריך לברך במקום אכילה אוכל הוא מעט במקום השני ומברך, אבל לכתחלה לא יעקור בלא ברכה, ואפילו אם הניח מקצת חבירים, שאין זו עקירה אם היה עתיד לחזור אליהם, מכל מקום כשהולך לגמור סעודתו בבית אחר הרי הוא עוקר מחבורתו.

לפי דבריו ניתן להגדיר, שברגע שאדם נעקר ממקום אכילתו הראשונה – ביטל את דין הברכה "במקומן", כלומר, דאע"פ שיברך במקום אכילתו השנייה, הברכה תעלה רק על אכילתו השנייה ולא על הראשונה.

וכל זה הוא לדעת רב חסדא, ולפי דברי הגר"ז, הגם דס"ל דשינוי מקום לא הוי הפסק, מ"מ ס"ל שנעקרה הקביעות הראשונה, וכאשר עקר ממקומו אין כאן המשך של הקביעות הראשונה, אלא יש כאן קביעות שנייה, שאמנם היא ממשיכה את הראשונה. רק כאשר מראש הייתה דעתו לעקור ממקומו ולהמשיך במקום אחר – סובר רב חסדא שהכל סעודה אחת וקביעות אחת, דהיינו ש"מקום הקביעות" הוא שני המקומות גם יחד. אך כאשר היה שינוי בתכנית, שהתחיל על דעת לאכול במקום אחד בלבד, ואח"כ הזמינוהו להמשיך אכילתו במקום אחר – כאן אמנם סובר רב חסדא שאין זו סעודה חדשה, אך גם הוא מודה שיש כאן קביעות חדשה (ולרב ששת יש כאן סעודה חדשה לגמרי, שהעקירה הפסיקה את הסעודה הראשונה).

מעתה, לפי שיטת הגר"ז, ניתן לומר שאף לרב חסדא יש הבדל בין הניח מקצת חברים לבין לא הניח מקצת חברים: מה שאמר רב חסדא, אליבא דהגר"ז, שיש קביעות חדשה, הוא דווקא כאשר לא הניח מקצת חברים, שנעקר כדי לאכול במקום אחר, ואזדא לה קביעותו הראשונה ואין כאן המשך בקביעות (אף שיש המשך בסעודה), אבל כאשר הניח מקצת חברים דמי ל"דעתו לחזור", ובזה לקבעא קמא הדר, מפני שאינו נעקר כדי לאכול במקום אחר, אלא יחזור למקומו והכל קביעות אחת.

ולפכ"ז יש ליישב קושיית הב"י מ"עקרו רגליהם לילך לבית הכנסת או לבית המדרש". יש מקום לומר שבכה"ג אמנם אין בעיה מצד הדין של דברים הטעונים

ברכה לאחריהם במקומן, שהרי אינו הולך לברך שם, אך שייכת כאן הגזירה שמא ישכח, דס"ס נעקר ממקומו וחיישינן שמא יימשך ללמוד או להתפלל וישכח לחזור ולברך במקומו.

וכן מפורש בדברי הגר"ז (שם סע"ה):

וכל זה כשהולך לבית אחר לאכול שם, אבל אם אינו הולך לאכול שם אף על פי שהיה בדעתו מתחלה לילך שם – אסור לו לעקור ממקומו עד שיברך ברכת המזון, ואפילו הניח מקצת חברים, גזירה שמא ישכח מלחזור למקומו לברך משא"כ כשהולך לאכול שם שמברך במקום שגומר סעודתו אם שוכח לחזור למקומו ואין לחוש אלא לעקירה ממקום אכילה בלא ברכה אם אין דעתו לחזור למקומו ולברך ולא היה דעתו על זה מתחלה.

ומכל זה יוצא, שאיסור העקירה שייך בתרי אנפי: א. מצד הדין דדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומו. ב. מצד הגזירה שמא ישכח. ועל כן, אמנם כאשר הולך למקום אחר מבלי לאכול שם, כגון לביהכ"ס או לביהמ"ד, אין בעיה מצד הדין, אך עדיין יש כאן את הגזירה שמא ישכח, דאמנם יתקיים עצם הדין שיברך במקום אכילתו וקביעותו, אבל אכתי יש לחוש שיימשך בתפלתו וכדו' (שהרי אינו אוכל וחיישינן שמא לא יזכור לברך). ורק כאשר דעתו לחזור או שהניח מקצת חברים והולך לאכול – אין כלל איסור לעקור לפ"ד רב חסדא.

השתא דאתינא להכי, שוב נשוב לדברי הרמ"א בתשובה ונדייק בלשונו: "על דבר עקירת השלחן ממקום למקום על סמך שיברך באחרונה ויעלה לשתי האכילות" – הרמ"א דן לגבי עקירת שולחן, כלומר שעוקר ממקומו, וע"ז כתב בשם הר"ן דלכתחילה לא יעקור ממקומו קודם שיברך. והוסיף, שהכלבו כתב "כדומה לזה", משום שהכלבו הוסיף וחדש, שגם כאשר קביעותו הראשונה נשמרת – אכתי יש לחוש שמא ישכח.

ונראה, דמ"ש הרמ"א שהב"י כתב על זה דלא נהירא כן בגמרא, כוונתו שהב"י לא הסכים עם חידושו של הכלבו שיש גזירה שמא ישכח, אך הוא מודה לדברי הר"ן שיש כאן את האיסור מצד הדין שצריך לחזור למקומו. כלומר: הב"י הוכיח מהגמ', שכאשר חוזר למקום קביעותו הראשון – אף שלא לצורך מצוה עוברת מותר, כי הבין שאם לא קיימת הבעיה שהזכיר הר"ן, מצד עיקר הדין – ממילא אין כאן שום חשש, דהגזירה שמא ישכח אינה נכונה לפי דעת הב"י, דלא כהכלבו.

וגם סוף דברי הרמ"א מבוארים שפיר, דאף לדעת רב חסדא יש חילוק בין הניח מקצת

חברים לבין לא הניח, וכמשנ"ת.

איברא, שהגר"ז בהמשך דבריו (סע"ו) פקפק בהגדרה הנ"ל, וכתב: "מכל מקום כיון שדעתו לאכול בבית אחר ולברך שם אינו איסור ברור, שיש לומר שאין זו עקירה שהרי כשחוזר ואוכל בבית שני א"צ לברך בתחלה מפני שעל דעת סעודתו הראשונה הוא אוכל לסיים סעודתו והכל לסעודה אחת היא נחשבת כמו שנתבאר".

כאן מתבאר, שניתן להסתייג מהאמור לעיל בדעת הר"ן. אמנם כתב הר"ן שאסור לעקור ממקומו, אך ייתכן שאמר כאן רק בדעת רב ששת, אך לרב חסדא הוי המשך הסעודה. וא"כ אותו איסור של "עיקר הדין" שהזכיר הרמ"א בתשובה מדברי הר"ן, לא ברור כל כך שזו כוונת הר"ן. ועוד, שהרמ"א בהגה על השו"ע העתיק רק את האיסור שכתב הכלבו "דחיישינן שמא ישכח", וזה ודאי אינו כתוב בדברי הר"ן (רק המג"א בשם הב"ח העתיק את דברי הר"ן שיש איסור מעיקר הדין).

ובזה ניתן להבין דברי הגרע"א, שכתב "לא ידעתי איה כן דעת הר"ן", שסבר כנ"ל דאין שום ראיה מהר"ן לדעת רב חסדא, אף שראה דברי הרמ"א בתשובה (שהוזכרו במג"א, שבוודאי היה לעיניו של הגרע"א).